

STUDIJE

UDK 811.163.42.09
Relković, M.A.
Pregledni rad
Primljen 1.12.2016.
Prihvaćen 18.6.2018.

FRANO STOJIC
Hrvatsko vojno učilište
„Dr. Franjo Tuđman”
frano.stojic@morh.hr

JEZIK HRVATSKOGA PREPORODITELJA RELKOVIĆA I RJEČNIK VOJNIH POJMOVA

U radu se analizira životno i književno djelovanje slavonskog preporoditelja Matije Antuna Relkovića (1732.-1798.) i analizira njegov *Satyr iliti divji čovik* u kontekstu preporodnih kretanja u Slavoniji toga vremena. Donose se ključni podatci iz Relkovićeve životopisa i posebno obrađuju slovoepisna rješenja u *Satyr* u odnosu na standardizacijske procese u hrvatskom književnom jeziku. Osobito se obraća pažnja na vojne termine koje je Relković posebno obradio i nastojao iz njemačkih izvornika pronaći odgovarajuće hrvatske riječi za njih.

Ključne riječi: Relković; *Satyr iliti divji čovik*; prosvjetiteljstvo; standardizacija; Slavonija; vojni termini

O životu Matije Antuna Relkovića

Relkovići su starinom iz Hercegovine, ranije zvane Humske zemlje. Oni su godinama ustrajavali u pružanju otpora turskim osvajačima kako na području Hercegovine tako i na području oko ušća rijeke Vrbas u Savu, gdje su se svojedobno bili povukli pod pritiskom Turaka. Ne mogavši se više odupirati prešli su u Slavoniju gdje su na obali rijeke Save utemeljili naselje Svinjar koje se danas naziva Davor. „U tom selu rodi se dne 6.

siječnja 1732. Matija Antun Relković od oca satnika, koji je tada upravljao ondješnjom hajdučkom ili pješačkom satnijom.⁴¹ Kad je godine 1741. njegov otac morao na ratište u Italiju ostavio ga je kao devetogodišnjeg dječaka dušobrižnicima u franjevačkom samostanu Cernik pokraj Nove Gradiške. Tu je mladi Matija kao nadaren dječak stekao prvu naobrazbu, navlastito osnovno znanje latinskoga jezika. Nastavio se školovati u Ugarskoj i Pruskoj te je sa šesnaest godina stupio u vojsku. Služio je u gradiškoj i brodskoj pukovniji. U vrijeme izbijanja Sedmogodišnjeg rata 1756. njegova pukovnija iz Slavenskog Broda biva razmještena u Prusku. Zarobljen je 1757. te je odveden u zatočeništvo u Magdeburg, Frankfurt na rijeci Odri. Kao ratni zatvorenik imao je prigodu čitati njemačke i francuske filozofe te se tako upoznao s europskim prosvjetiteljskim gibanjima. Nakom povratka u domovinu nastavlja vojnu službu, a 1785. godine car Franjo Josip II. dodjeljuje mu plemstvo naslova *von Ehrendorf*. Relković je ukazom Ratnog vijeća 1786. poslan u mirovinu u Vinkovce. U kolovozu 1795. godine imenovan je upraviteljem službe za sprječavanje širenja kuge *Cordon und Contumaz-Station* u Vinkovcima. Umro je 22. siječnja 1798. u Vinkovcima i smatra se prvim slavonskim svjetovnim piscem.

Rješenje dvojbe Relković ili Reljković

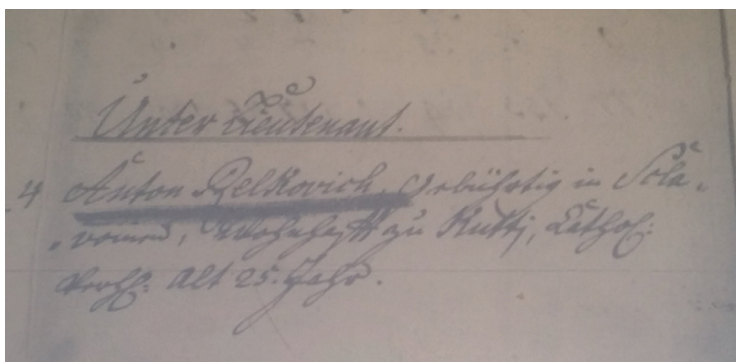
Poznati hrvatski jezikoslovac i onomastičar Mate Šimundić (1928. – 1998.) argumentirao je u svojoj raspravi *Reljković je prezime hrvatskoga književnika Matije Antuna*² u korist inačice prezimena iz naslova navodeći, između ostalog, kako je uzrokom inačici Relković uglavnom nedostatak znaka za fonem *lj* pa se zbog toga pisao *l* kao zvukovno najbliži njemu. On ne pruža nikakvu znanstvenu ili kontekstualnu analizu nego pouzdano tvrdi: „Sigurno je kako je pisac Matija Antun svoje prezime izgovarao RELJKOVIĆ, jer drugačije i ne mogaše.“³ Međutim,

1 Relković, Matija, Antun, (1895) *Satir iliti divji čovik*. Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica. Djelo je prvi put tiskano u Dresdenu u Njemačkoj 1762. godine, a izvorni naslov djela je bio *Satyr illiti divvy csovik u vershe slavoncem*.

2 *Đakovo i njegova okolica*, Zbornik Muzeja Đakovštine sv. 3., Biblioteka Muzeja Đakovštine, Tisak: GRO „Tipografija“ Đakovo, 1985., str. 163–171.

3 Isto. str. 169.

Šimundić ne uzima u obzir činjenicu da je Relković u svojoj *Gramatici*⁴ već primjenjivao složeno slovo *lj* za fonem *lj*. Dokaz tomu su mnogobrojne riječi kako ih je sam Relković pisao: *Ljubljen, Shpitalj (das Hospital - bolnica), Sablja, Upaljitelj, Svetokradljivac, Priljubodlivac, Bojazljiv, Bodljiv, Dvohumljiv, Dobrovoljan, Izgovorljiv, Pomljiv, Shaljiv* i sl. Isto tako, u svojemu *Satiru* izdanom puno ranije, on razaznaje isti fonem ali ovoga puta ga bilježi složenim slovom *ly*. To se može potkrijepiti mnogim riječima koje je upotrebljavao u *Satiru*: *priately, volya, vallya, nevalya, zemlya, Zemalyáh, zadulye, lyube, Lyudih, Lyubav, zemalyskog, nevalyade, kralyestvo, promishlyaiuch, Lyubosumlye* i dr. Stoga je potrebno odgovoriti na pitanje: Kako to da je glede pisanja vlastitoga prezimena Relković načinio iznimku? Ako je svoje prezime on izgovarao *Reljković* zašto onda pri pisanju nije koristio fonem *lj* ili *ly* primjereno svojim književnim djelima. Sam Relković se potpisivao kao Relkovich⁵ te je upitno svako daljnje argumentiranje s osloncem na bogato gradivo iz raznih rječnika, pa bili oni i *Akademijini*.

HDA, iz arhivskog gradiva novogradiške pukovnije

Relkovićev opus

Služeći u vojsci i ratujući po europskom zemljama časnik Relković je dolazio u dodir s naprednijim običajima i kulturama, posebice u tadašnjim pruskim pokrajinama. Kao vojni profesionalac nije bio previše

- 4 Mathiam Antonium Relkovich (1789) Nova Slavonska, i Nimacska Grammatika (Neue Slavonisch und Deutche Grammatik), Treće izdanje (Dritte Auflage), 1861, Wien
- 5 Hrvatski Državni Arhiv. Relković, zaveden kao potporučnik u arhivskom gradivu novogradiške pukovnije.

ambiciozan, ali je zato imao širok raspon interesa te je znatiželjno upijao europske prosvjetiteljske ideje. Kritizirajući loše običaje nastojao je unaprijediti društveni, kulturni, gospodarski i prosvjetni život u Slavoniji. Za vrijeme zarobljeničtva mogao je puno čitati te kao obrazovan časnik razmišljati o zaostalosti svoje Slavonije. Osuđivao je mnoge narodne običaje Slavonaca te upućivao na odgovoran i uredan život. U djelu *Satiriliti divji čovik* koje je tiskano u Dresdenu 1762. on tumači Slavoncu čega se sve mora riješiti i što sve mora mijenjati u životu. Pisao je u popularnom desetercu ismijavajući razne običaje za koje je isticao da su ostatak turske vladavine u Slavoniji. Htio je preodgojiti i civilizirati Slavonce napadajući njihova *prela, divane, kola, gazdaluk, rastrošna vjenčanja* i sve ono u čemu je slavonski čovjek uživao. Relković također na satiričan način Slavoncu daje upute za urednije vođenje kućanstva, radove u polju, brigo o stoci i sl.

Godine 1767. Relković s francuskog na hrvatski prevodi čudoredne pripovjetke *Nauka političkog i moralskog od Pilpaj bramine, indijanskog mudroznanca*.⁶ Radilo se o indijskim poučnim pričama i basnama *Panča tantra* koje su bile namijenjene za usavršavanje karaktera državnih dužnosnika i razvoj njihovih moralnih vrijednosti.

Relković je kao slavonski učitelj jezika i natporučnik u predgovoru svojoj slovnici *Neue slavonische und deutsche Grammatik* koju je 1774. po drugi put tiskao Franz Angielich u Beču između ostalog kazao i ovo: “Horvate u nastojanju da proslave svoj jezik, snaže sljedeći uzroci: da nikada nisu bili pod stranom vlašću, već da su pod *Banis Croatiae* dobili i zadržali svoja prava, da namjesto svoga nikada nisu morali trpiti kakav tuđi jezik i da ne samo da su sve razmirice rješavali na vlastitom jeziku, već su i pravne knjige i zakone preveli na materinski jezik.”⁷

Slobodno možemo konstatirati kako je Relkovićeva doba doba intenzivnog razmatranja o standardizaciji hrvatskoga jezika. Svoju zavijčajnu ikavsku štokavštinu on je smatrao temeljnim slavonskim ili slovinškim jezikom iz kojega su se razvili svi ostali slavenski jezici.⁸ Njegovo

6 Djelo je u petnaestom stoljeću prevedeno na francuski sa starijeg perzijskog prijevoda. Izvornik *Panča tantra* (*Pančatantra - Pet knjiga*) napisan je u Indiji između 4. i 6. stoljeća na sanskrtskom jeziku.

7 Usp. *Gramatika horvatskoga narječja*, Preradio i izdao Ignac Kristijanović, župnik u Kapeli u Đurđevačkoj pograničnoj pukovnji, Zagreb, Tiskano kod Franje Župana, c[esarski] k[raljevski] priv. tiskar 1837., 14-15.

8 *Shtofe najposli Slavonskog jezika dotidsce, poznaju svi, i ispovidaju, da Rastocfni jezik jest, i matti mlogih drugih jezicah, iz kojegaje tolikih Nãrodah govorjenje izteklo, kakono Moskovsko, Poljsko, Pemsko, Horvatsko, Dalmatinsko, Slavonsko, Serbsko,*

prosvjetiteljsko djelovanje ubrzalo je proces pravopisnog normiranja i prilagodbe slovoписа. Da je imao dara za jezike potvrđuje njegovo znanje četiri strana jezika: latinskog, njemačkog, mađarskog i francuskog. Prevodio je s njemačkog, latinskog i francuskog.

Relkovićev jezik na primjeru vojnih izraza

Relković svoj rječnik nije sastavljao po abecedi nego po tematskim cjelinama. Tako je kao vojni časnik jedan dio rječnika posvetio i vojnom nazivlju. Slijedi izvadak tih riječi prema izvorniku, a njemački prijevod riječi pisanih goticom u ovom radu prilagođen je današnjem njemačkom alfabetu:

Ricsnik

Vojnicska imenah.

Die Nahmen der Kriegsleute

General, ein General.
Obërfter, ein Obrister.
Obërflaitnant, ein Obristleutenant.
Major, ein Obristmachtleutenant.
Kapitan, ein Hauptmann.
Laitnant, ein Leutenant.
Bariaktar, ein Fandrich.
Straxmeshtar, ein Feldwebel.
Fir, ein Führer.
Kapral, ein Corporal.
Frait, ein Gefreyter.
Granatir, ein Grenadier.
Pishac, Fußknecht.
Profti, ein Geineiner.
Katana, ein Husar.
Konjanik, ein Reiter.
Oklopnik, ein Rúrsier.
Drágun, ein Dragoner.
Cxidásh Kopjar, ein Speer Reiter.

Topcía, ein Buchsenmeister.
Bubnjar, Tambor, ein Trommelschlager,
Spielmann.
Svirács, ein Pfeiffer.
Dêrvodilja, ein Zimmermann.
Profüz, der Profoß.
Marketan, ein Marketanter.
Lagumcxia, ein Minirer.
Svojevoljnik, ein Freivilliger.
Stràxa, die Wache.
Patrol, die Patrolle.

Macedonsko, Albanesco, Bofansko, Moravsko, Slovácsko, Shlesko, Kránjsko, Koratansko, ili Korintinsko, i Istríansko &c. tako, da ovim jezikom najvishje Králjefstvih, i Zemáljah prochife móxe. Mathiam Antonium Relkovich (1789) Nova Slavonska, i Nimacska Grammatika (Neue Slavonisch und Deutche Grammatik, Dritte Auflage, 1861, Wien) str. x-xi.

Riči Vojničke, Kriegs Wörter.

Rat, ein Krieg.
Vójska, Armada, eine Armee,
Kriegsherr.
Vójska na suhu, Armee zu Land.
Vójska na vodi, Kriegsherr zu
Wasser, Flotte.
Vojnici, Soldati, Kriegs-Volk.
Polazak, der Marsch, der Zug.
Pridnja Stráxa, der Vortrab, die
Avandgarde.
Straxnja Stráxa, der Wachzug,
die Ariare – Garde.
Lexánje, Logor, ein Lager, Feldlager.
Konjica, Kavaleria, die Reiterey.
Pisháci, Infanteria, das Fußvolk.
Dragúni, die Dragoner.
Topovi, Lumbarde, Artilleria,
das schwere Geschütz.
Bój, Bitva, Batalia, eine
Feldschlacht.
Bojni rêd, Schlachtordnung.
Pervi Rêd, Glida, die erste Ordnung.
Defno Krilo, der rechte Flügel.
Lívo Krilo, der linke Flügel.
Oftavak, Referva, der Hinterhalt.
Regiment, ein Regiment.
Battalion, ein Battalion.
Shvadron, Kumpania, Konjnícska,
eine Schwadron.
Kumpania, eine Compagnie.
Kapralia, eine Corporalschaft.
Pêrva, druga, trecha, Glida, Red, das
erste, zweite, dritte Glied
Stranputnici, Ofebnici, die
Parthengänger.
Pratnje, ein Geleit, Convoi.

Obfidnútje, eine Belagerung.
Vojnička Majftoria, Privara, eine
Kriegslist.
Pribushenje, ein Überfall.
Búna, der Larmen.
Pridobítje, der Sieg.
Izgubljénje, die Niederlage.
Plácha, die Löhnung.
Dobítak, die Beute.
Odkúpljenje, das Lösegeld, Rancon.
Naftánjenje, Einquartierung.
Zimsko Naftánjenje, Zimski Stán,
Winter-Quartier.
Prozivanje, die Musterung.
Pasush, ein Geleitsbrief, ein Paß.
Sloboda, Salva, Gvardia, eine
Schirmwacht.
Cfúvaoci Gráda, Garnifon, eine
Besatzung.
Velikà Stráxa, die Hauptwache.
Stráxa, eine Wache.
Opaza, eine Schieldwache.
Opaza na Konju, Vedeta, eine
Reuterwacht.
Bigalac, Oskok, ein Überläufer,
Deferteur.
Nemochnik, Invalid, ein
unvermögender
Soldat, der nicht mehr Dienst tun kann.
Pripravitife, sich fertig machen.
Oruxatife, sich bewafnen.
Oblífti Grád, eine Stadt belagern.
Udariti, den Angriff tun, Attaquer.
Túchi Grád, eine Stadt beschossen.
Poginuti, bleiben umkommen.
Rànniti, überwunden.

Pogádjatife, Capituliren.
Puniti, laden.
Pucati, schiessen.
Sichi, hauen.
Bofti, stechen.
Odfichí hránu, die Zufuhr
abschneiden.
Kopati Lagùme, miniren.
Lagùm, eine Mine.
Razoriti, Beden, Zid, die Mauer
niederreiffen.
Raxrushiti Grád, eine Stadt
schleifen.
Robiti, plínjati, plündern,
berauben.
Po Liftva na Beden uzíchi,
mit Leitern ersteigen.
Udariti na Jurish, sturmen.
Ubirmatife, sich werben lassen.
Dignuti Lagum, eine Mine
springen lassen.
Uzeti pod Sablju, alles niederhaxen.
Ifterkati, zaletitife, einen Ausfall tun.
Prifíchi pút, den Weeg abschneiden.
Otetí jedno mílto, ein Post mit Gewalt
einnehmen.
Pojácsiti, befestigen.
Dobiti Boj, Battaliu, eine
Schlacht gewinnen.
Boj bití, eine Schlacht liefern.
Viati Barjakom, die Fahnen
schwingen.
Poštaviti ù Kêrv, i ù Vatru, mit
Feuer und Schwerdt verheeren.
Raftirati, in die Flucht schlagen.
Sméftí, in Unordnung bringen.
Uzeti za Sablju, zum Säbel greifen.
Tércfati na Jurish, Sturm lauffen.
Otvoritti Grabbe, die
Laufgräben öffnen.
Dignuti Kapiu, ein Thor sprengen.
Dignuti kùlu, Barutanu uxechi, einen
Pulverthurn in die Luft sprengen.

Pridatife s' pogodbom, sich mit
Accort ergeben.
Obátritife, wieder Mut fassen.
Pokripitife, sich erholen.
Osloboditi obfdnjeni Grad,
eine belagerte Stadt entlassen.
Obftajati obfdnútje, eine Belagerung
ausstehen.
Izichi, ausziehen.
Izichi fafvim pèrtljagom, mit
Satz und Patz ausziehen.
Nishaniti, zielen.
Pucati, schiessen.
Ubiti, töden, tod schiessen.
Ranniti, verwunden.
Tirati Nepriatelja, den Feind
verfolgen.
Uhoditi, auskundschaften spioniren.
Priftupíti, horrucken, avanziren.
Odstúpíti, uklonitife, sich retiriren.
Naperiti Topove, Stütz aufpflanzen.
Top, ein Feldstütz.
Lubarda, ein Mauerbrecher.
Havan Top, ein Feuermörser.
Bùmba, Kumpara, eine Sprengkugel.
Topovsko Zèrno, eine Stützkugel.
Usjano Zèrno, eine glühende Kugel.
Topcsia, ein Büchsenmeister.
Tabla, ein Stützbett, Batterie.
Kafámata, Podrum, ein Mordkeller.
Ichisàr, ein Rawelin.
Pokriveni pút, der bedeckte Weg.
Shanac, eine Schanze.
Tèrklje, spanischer Reiter.
Palafáti, die Pallisaden.
Pushkarnica, die Schießlöcher.
Razklopiti Pushku, ein Gewehre
zerlegen.
Civ, der Lauf.

Ufta Civi, krāj Cívi, die Mündung.
Kurjuk, Schwanzschrauben.
Falja, das Zündloch.
Kundak, der Schaft.
Tebeluk, Kolben.
Branik, Biegel.
Odponac, der Spanner.
Shibka, der Ladstock.
Gvozdie, das Schloß.
Dafcfica, das Blatt am Feuerschloß.
Oroz, der Hahn.
Cfívia, ein Schrauben.
Kremèn, der Feuerstein.
Tetik, Pero, die Feber.
Tavica, die Zündpfanne.
Kashiluk, der Pfannendeckel.
Zùb, die Ruß.
Karika, das Band.
Sharaf, ein Kugelzicher.
Pushcseni Kalup, ein Kugelmobel.
Bárut, das Schießpulver.
Táne, Olovo, Zèrno, eine Kugel.
Sacfma, Shpria, Schröt.
Sukia, das Werk.
Fishek, eine Patrone zu einem Schuß.
Fishekluci, die Patrontasche.
Fitílj, die Lunte.
Granata, eine Granade.
Kaish, ein Riem.
Sablja, der Säbel.
Korre, die Scheide.
Sabljino gvodzje, die Klinge.
Balcsak, der Grif.
Oshtárje, die Schneide.
Ploftina, der flache Säbel.
Bèrrk, die Spize.

Relković se koristio ikavsko-štokavskim jezičnim izričajem, a svoj je jezik nazivao slavonskim. Njegovo prosvjetiteljsko pregalaštvo bilo je usmjereno prema sveopćem napretku domaćeg, slavonskoga čovjeka. Tako je i po pitanju jezika iskazivao osobitu odbojnost prema Turcima i turcizmima u hrvatskomu jeziku. Zanimljivo je da je u svojoj *Gramatici* primijenio složena slova *lj* i *nj* što predstavlja svojevrсно oživotvorenje

leksikografskog rada isusovaca Franje Sušnika i Andrije Jambrešića okrunjenog objavom četverojezičnog rječnika 1742. godine.⁹ Gorljivo zastupajući govorni jezik Relković je pomno pregledavao i analizirao dotadanja leksička gradiva te je postupno primjenjivao logičnija rješenja. Prirodno mu je bilo upotrijebiti *složeno slovo nj* za koje je dao pojašnjenje: *Ovako písahu Illiri starim slovom nj*.¹⁰ Odbacio je slovo *y* (*ypfilon*) koje je ranije rabio u *Satiru*, npr. u riječima *csaranye* i *janycsar*. Argumentacija mu je bila: *Horváti, i Macxári mlogofe njime slúxe, alli slavónci mifto njega potribuju J jota*.¹¹

Relković je nastojao utjecati na čitatelja, uputiti ga na ispravno vladanje, dati mu savjet ili pouku. Tako je primjerice u svojoj *Gramatici*¹² u osamnaestom razgovoru *Od Pucànja (Von dem Schiessen)* želio slavonskim vojnicima dati korisne obavijesti ali i svrhovitu poduku o korištenju oružja. Jezik mu je jednostavan, smislen i namjera mu je Slavonca što prije uvojačiti te ga izložiti prirodi vojničkog zanimanja i djelovanja. Kao primjer možemo izdvojiti sljedeću rečenicu: *Pogibilnoje (Strashnoje) izmetnuti Pushku, kojaje dávno nabiena. (Es ist gefährlich Gewehr los zu schiessen, welches schon lang geladen ist.)* Jasno je da Relković nije imao na umu samo praktično podučiti Slavonca njemačkomu jeziku nego ga i, kroz mnoge primjere razgovora, uputiti na prihvatljive, sigurne i korisne norme ponašanja. Pri tomu ja kontinuirano gradio svoju argumentaciju na potrebi poštivanja etičko-biblijskih i carsko-zemaljskih kriterija (*Bojse Boga, poshtuj Kralja*).

9 Godine 1742. u Zagrebu je objavljen *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica. Germanica et Hungarica locuples*. Osnovna je zamisao *Lexicon* da se - u skladu s odavno uobičajenim načinom (latinskim jezikom kao natukničnim) – leksikografski obrade jezici naroda koji tada žive u istoj državnoj zajednici: hrvatski, njemački i mađarski. (HAZU. *Hrvatska i Europa*. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i Prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće. Školska knjiga, Zagreb, 2003. str. 469.)

10 Mathiam Antonium Relkovich (1789) *Nova Slavonska, i Nimačka Grammatika (Neue Slavonisch und Deutche Grammatik, Dritte Auflage, 1861, Wien)* str. 34.

11 Isto. str. 39.

12 Mathiam Antonium Relkovich (1789) *Nova Slavonska, i Nimačka Grammatika (Neue Slavonisch und Deutche Grammatik, Dritte Auflage, 1861, Wien)* str. 526–529.

Relkovićeva leksička norma

Relkovićev najvjerojatniji uzor u području gramatike bio je franjevac Blaž Tadijanović (1728. – 1797.) koji je utjecao na njega i sigurno mu prenio prvu pouku u samostanu u Cerniku. Bilo je tu i drugih svećenika ali samo se za Tadijanovića pouzdano zna da je zajedno s Relkovićem bio u pruskom zarobljeništvu u Magdeburgu. Ako znamo da je prvu gramatiku u Slavoniji i prvi priručnik za učenje stranoga jezika napisao franjevac Blaž Tadijanović koji je tada bio duhovnik u Cerniku onda s priličnom sigurnošću možemo zaključiti kako je tu postojala bliska veza. Tadijanović je tiskao djelo pod naslovom *Svaschta po mallo illiti kratko sloxeny immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik* u Magdeburgu 1761. godine. Dakle, na istom mjestu i u isto vrijeme kada je Relković pripremao svojega *Satira*. Tu bi se mogao sakriti i odgovor na pitanje zašto Relković nije istaknuo svoje ime kao autor *Satira*, dakle zašto si nije pripisao autorstvo. Vrlo vjerojatno je i Tadijanović kreativno sudjelovao u pisanju ili mu je pomagao u svojstvu korektora, odnosno mentora. Izložen svakodnevnom moraliziranju i kršćanskoj etici od strane franjevačkog duhovnika, Relković je vjerojatno zaključio kako ne bi bilo pristojno potpisati se sam kao autor djela. Obojica su koristili ikavsku štokavštinu i isti pravopis. Međutim, Relković je svoj jezik zvao slavonskim, za razliku od Tadijanovića koji je svoj jezik nazivao ilirskim. Najvažnija im je zajednička crta što su se obojica borili protiv stranih riječi i tuđica, a navlastito su se zalagali za izbacivanje turcizama.

Dodatni argument o suradnji i sprezi dvojice pisaca nalazimo i u potpuno istovjetnom slovopisnom sustavu latiničke grafije koju su koristili. Naime, i jedan i drugi, slijede reformiranu slavonsku grafiju fra Stjepana Vilova¹³ osim kad je posrijedi bilježenje fonema *š* gdje umjesto dvoslova *ss* obojica primjenjuju *sh* (ponegdje *sch*). Razlog tomu je očigledno u tadanjem prevladavajućem utjecanju Nijemcima.

Analizirajući slovopise i pravopise obojice pisaca, fonološki i morfološki, možemo utvrditi njihove zajedničke značajke usmjerene na jedinstvenu pravopisnu normu. U primjeni tadanjeg slavonskog slovopisa

13 Fra Stjepan Vilov je bio vodeći reformator slavonske grafije koji je iznalazio jednoznačna i prihvatljiva rješenja za bilježenje hrvatskih fonema. Predstavio ih je godine 1736. u *Opomeni o pisanju riči naših s latinskimi slovi* koja je prethodila njegovu djelu *Razgovor prijateljski među krstjaninom i ristjaninom*, odnosno između katolika i pravoslavaca. Usp. Lada Badurina, „Hrvatski slovopis i pravopis u prestandardizacijskome razdoblju“. *Zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. str. 76.

ipak je važno istaknuti vodeću ulogu franjevca Tadijanovića. On je intelektualno, moralno i duhovno utjecao na Relkovića. Na kraju je, kao što to obično i biva kod istaknutih učitelja, u području jezikoslovlja i gramatike učenik nadmašio učitelja.

Relković je profesionalno bio pod izrazitim utjecajem njemačkoga jezika te je zbog toga svjesno odstupao od hrvatske pravopisne tradicije. Tako je bez posebnog razloga i objašnjenja pri pisanju mnogih riječi koristio dvostruke grafeme (*alli, illi, ranniti, hittiti, gorri, falliti, ville, vrillo, shalliti, pollovica, Pallacsza, Matti, Ratt, nitti, mallo, pomallo, jelli, zellen, imadde, okladda* itd.). Naravno da u tomu nije bio usamljen jer su i drugi hrvatski pisci odabirali slovopis ovisno o referentnom društvenom i političkom kontekstu. Pritom su različito poimali jezikoslovnu struku. Ovdje je međutim potrebno ukazati na Relkovićevu nedosljednost jer na više mjesta pri pisanju istih riječi nije koristio dvostruke grafeme (npr. *ali, ili, hititi, malo, mati, Rat...*) ali isto tako pri pisanju mnogih drugih riječi nije se držao ujednačene pravopisne norme (npr. *cfovik – csovik, ricfi – ricsi*).

Do prvog jedinstvenog hrvatskog pravopisa Ivana Broza koji je objavljen 1892. godine odvijalo se dugo prestandardizacijsko razdoblje. To razdoblje je započeto objavom prve hrvatske gramatike Bartola Kašića 1604. godine. Dakle, skoro 300 godina vladalo je šarenilo u načinu prilagođavanja grafije na svim hrvatskim područjima. Kao temelj za usustavljanje jednog slavenskog jezika služio je fonološki sustav latinskoga jezika. Razjedinjenje hrvatskog nacionalnog korpusa očitovalo se i kroz različito imenovanje jezika (*ilirski, slovinski, horvacki, arvacki, dalmatinski, slavonski, bosanski*). Ako izuzmemo pitanje književne tronarječnosti u Hrvata, neujednačeno pisanje grafema bilo je sljedeće na listi prioriteta za rješavanje. Relkovićevo prosvjetiteljsko doba još nije bilo sazrelo za dominantnije prihvaćanje fonološke norme, ali je svakako ubrzalo taj proces.

Relković u svojoj *Gramatici* i pripadajućem *Ricsniku* još nije dao naslutiti o jedinstvenom bilježenju fonema *ć* (*kasnije uvedenom izvedenom slovu ć*). On se drži etimološkog načela i bilježi ga dvojako; kao *tj* i *ch* (*Pridobitje, Nemochnik*). Da je stalno promišljao o jeziku možemo zaključiti i po tomu što je u svojoj *Gramatici* jedanput koristio izvedeno slovo *ž* (str. 451) umjesto standardno korištenog *x* (*Ljubežljiv; Podloxan, Straxa, Straxnja, Oruxatife, Vlaxan, Xut* itd.). Kad je posrijedi glas (izvedeno slovo) *đ* on ga bilježi na četiri načina: *dj, gj, cx, gy* (*Xedjati, Angjeoski, Macxarski, Gyubre*). Glas (složeno slovo) *dž* bilježi na

jedinstven način; *cx* (*Cxidash* - kopljar, *Cxigirice* – jetrice, *Kosharcxia*, *Dimnjakcxia*, *Satcxia* itd.).

Ne možemo sa sigurnošću tvrditi kako je Relković uistinu izgovarao riječi kao što su npr. *mađarski* ili *hrvatski* ali je zato sigurno da pri pisanju *Satira* nije bio dosljedan jer na jednom mjestu piše:

*Kakonoti bash od Magyarškoga
Od csesškoga, y od harvackoga,*

a na drugom:

To kazuiu Maxarske Chronike,

dok u *Gramatici* ima treće rješenje:

Horváti, i Macxári

Hrvatskom fonemskom sustavu je trebalo prilagoditi hrvatski grafijski sustav, a za to je bilo potrebno razumijeti i slijediti tri normacijska načela: načelo autohtonosti, autoritetnosti i stabilnosti. Unatoč mnogim leksičkim i semantičkim nedosljednostima, prosvjetitelj Relković je prometnuo slavonsku grafiju u najnapredniju i najbližu današnjem hrvatskom latiničnom standardu. Jasno je da se u stanovitoj mjeri držao sva tri gornja načela uz nešto manje izraženo načelo stabilnosti.

Kod Relkovićevog *pravopisanja* u *Gramatici* možemo pratiti kontinuiranu dominantnost morfonološke norme (*Nepodpun*, *Podpun*, *Nizka*, *izprazniti*, *uzkratiti*, *Odpustiti*, *Iztovariti*, *Izkupiti*, *Gladko*, *Izpregnuti*, *Podkova*). Međutim, u *Satiru* je slobodnijeg izraza tako da su skoro u istoj mjeri zastupljene i morfonološka i fonološka norma (*sladka*, *odkupio*, *ispisati*, *isprositi*).

Zaključno o Relkovićevu svjetonazoru

Relković je bilježio svoje misli: „Bivši i ja u rečenom prošastom prajskom ratu s ostalima, ni prvi ni poslidnji, ni najbolji ni najgori, nego upolak, i kako poradi vlastitog dobitka nisam išao, tako se nisam za dobitkom ni žestio, nego dužnost moju, koliko je od moje strane moguće bilo, činio i obsluživao. Zadovoljan dakle s onime što imam, ja se naslađiva u promatranju lipše uređenih vilaeta nego je moja otačbina Slavonija, pak mi žao bijaše što sam privaren, misleći prije toga da nejma urednijeg vilaeta od nje, jerbo ja drugih još nisam bio vidio. Promišljavajući

na ovaj način, kada se svrši rat, ako doživim, šta bi ja mojoj otačbini iz tuđih zemalja donio, čim bi joj se barem za to udobrio što me ima i što sam se u njezinom krilu odgojio, šta li bi ja mojim domorodcem kakono pazara poklonio, evo pade mi na pamet da jim dovedem *Satira*, to jest da jim knjižicu jednu pod ovim imenom sastavim i u verše složim, jerbo su ionako domorodci moji svi pivači i od naravi pjesnici, sva svoja junački učinjena dila u pisma pivaju i u uspomeni drže.“¹⁴

On, dakle, piše kako je zbog gornjih razloga 1761. godine u Saksoniji napisao rečenog *Satira* te ga dao tiskati u stolnom gradu Dresdenu. Tužio se kako je u dvije godine ostao bez ijednog primjerka, a da je sveukupno tiskano 1500 primjeraka. Nadalje se izrazio: „Međuto i od hiljadu i pet stotina štioaca na najdoše se nego samo dvojica kojima ovaj Satir činjaše se nakrivo. Evo sam ga dakle za njiovu ljubav popravio.“ (Mislio je na drugo i dopunjeno izdanje izdano u Osijeku 1779. godine.) Za prvoga je rekao kako je bio „duhovnik, pun sam sebe, prigovarjavec koji vsa bolje hoće znati“ a za drugoga da je bio njegovoga „vojničkoga stanja, imenom Nesmir Kudilović.“ Prvi ga je znao pecnuti govoreći: „Otkud vojniku pamet znati satire pisati?“ te „Što tko zna, valjda je onim birao.“¹⁵ To je Relković komentirao s: „Ja budući znao ispisat prelo, kolo i divan, valjda sam tu svagdi bio.“ Za drugog kritičara je kazao: „Nesmir Kudilović samo jednu mahanu na meni nahodi, to jest kako da bi to suprot vojništva bilo i junaštvu smetalo što ja kao vojnik u Satiru gdikoji redak Svetoga pisma dotaknuo jesam.“¹⁶

Treće izdanje Relkovićeve knjige *Satir iliti divji čovik* iz 1822. godine ukazuje na kontinuitet društvene koristi njegovih kritički iznesenih promišljanja i stavova. Priredio ga je Adam Filipović (1792 – 1891) koji je bio svećenik, pjesnik, teološki pisac i izdavač. On je zaređen 1816. godine te je kao duhovnik u đakovačkom sjemeništu sredio fond biskupske knjižnice. Iz ovoga možemo zaključiti kako su u tadanjim svećeničkim krugovima prepoznate i podupirane Relkovićeve reformatorske ideje posvećene prosvjećenju i preodgoju Slavonije.

14 Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*; Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, Biblioteka Temelji, Knjiga četvrta, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988. str. 877

(Posljednji prajski rat (1756 – 1763) vodio se između Pruske i Velike Britanije s jedne te Austrije i Francuske s druge strane. Rat je završio tako što je Pruska uspjela zadržati Šlesku, a Velika Britanija je prisvojila neke kolonije u Sjevernoj Americi i u Africi.)

15 Isto. str. 878.

16 Isto. str. 878.

Izvori i literatura:

SATYR illiti DIVYI CSOVIK U VERSHE SLAVONCEM, DRESDEN, 1762.

Relkovich, Mathiam, Antonium (1789). *Nova Slavonska, i Nimacska Grammatika (Neue Slavonisch und Deutsche Grammatik)*, Treće izdanje (Dritte Auflage), 1861, Wien.

Kačić Miošić, Andrija (1988). *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*; Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, Biblioteka Temelji, Knjiga četvrta, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Relković, Matija, Antun (1895). *Satir iliti divji čovik*. Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica.

Đakovo i njegova okolica (1985.). *Zbornik Muzeja Đakovštine* sv. 3., Biblioteka Muzeja Đakovštine, Tisak: GRO „Tipografija“ Đakovo

HAZU. (2003), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost. Svezak III. Barok i Prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*. Školska knjiga, Zagreb.

Language of the Croatian Reformer Relković and Dictionary of Military Terms

The paper analyses the life and literary work of Slavonian reformer Matija Antun Relković (1732–1798) and his poem *Satyr or the wild man* in the context of the reforming movements in Slavonia of that time. The key data from Relković's resume is presented, and *Satyr's* spelling choices are specially analysed, in relation to standardization processes in the Croatian literary language. Particularly the military terms used, that originated in German expressions for which Relković tried to find the corresponding Croatian words, were specially addressed.

Key words: Relković; *Satyr or the wild man*; reformism; standardization; Slavonia; military terms